

Hiper-balcanicus

BRANKO ČEĞECCEL ÉS MIROSLAV MIČANOVIĆTYAL BESZÉLGET VIRÁG ZOLTÁN*

Milyen szülőföldi élményekkel töltödtetek, milyen családi környezetben, értékrendszerben nőttetek fel, milyen közösségi támaszra leltetek kisiskolás és kamaszéveitek közepe?

MIROSLAV MIČANOVIĆ: Először én beszélnék, ám nem azért, mert okosabb vagyok Čeğecnél, mindenekelőtt jó estét kívánok mindenkinek, nagyon örülünk és megtisztelőnek érezzük, hogy itt lehetünk. Művészeti és irodalmi ébredésem Szlavóniához kötődik, egy olyan tájegységhez, mely úgy tűnik nekem, hasonló ehhez az alföldi tájhoz, s ami lehet, hogy igazából nem kötődik nagy és sikeres történetekhez, viszont éldegéltek ott páran, akikkel közösen irodalmat olvastunk, és francia szononokkal ismerkedtünk, tehát első irodalmi impulzusaimat Szlavóniában kaptam. A szépirodalom fontosságát és komolyságát először akkor tapasztaltam meg, amikor a nyolevanas években Zágrábba mentem, ahol találkoztam a *Quorum* folyóirat alkotóival, köztük Branko Čeğeccel. A vele való találkozás után meg kellett változtatnom az irodalomról alkotott véleményemet. És a szexuális életben ekkor kezdődtek a problémák...

BRANKO ČEĞEC: Szeretném megköszönni, hogy itt lehetek. Nem gondoltam volna, menyire összetett kérdéssel szembesítesz majd először, ugyanis még senki sem tette fel eddig nekem ezt az engem régóta foglalkoztató kérdést. Persze nem kellett volna megengednem Mičanovićnak, hogy elsőként válaszoljon, hiszen rögtön belerondított mindenbe... Nos, az irodalommal kapcsolatos kezdeti élményeim teljesen ellentétesek voltak Miroslavéval, ugyanis az általános iskolában nem voltak annyira erős impulzusaim. Őt egyébként Josip Kunić tanította, aki nem csak rajta keresztül fejtett ki hatást a horvát irodalomra, hanem a testvérén keresztül, aki egyébként prózaíró, de sok más szerzőt említhetnék még. Az én első élményeim voltaképpen apám antikváriumi könyvvásárlásaihoz kötődnek, s nem a mesékkel, nem a magaskultúrával, a legelőkelőbb irodalommal voltak kapcsolatosak, hanem azzal a hagyománnyal, amelyet Karl May képviselt, és olyan hősökkel, mint Davy Crockett. A szorosabb értelemben vett szépirodalmat a gimnázium második felében kezdtem el élvezni, amikor olyan tanárnőt kaptam végre, akit érdekelt és értette is, amit írok. Előtte ugyanis senki sem vett komolyan, és ettől a tanárnőtől kaptam először jó jegyet fogalmazásra, pedig korábban alig kaptam kettest.

Szóval az én briliáns irodalmi karrierem a gimnázium utolsó éveiben kezdett kibontakozni, ezek után hihetetlen díjakat kaptam, melyek például a katonasággal vagy a közlekedésbiztonsággal voltak kapcsolatosak. Valószínűleg ennek hatására iratkoztam be a böl-

---

* Elhangzott a szegedi *Milleniumi Kávéházban* 2004. 11. 24-én. Köszönet Orcsik Rolandnak és Kollár Árpádnak a szervezéshez, a tolmácsoláshoz és a szöveg átültetéséhez nyújtott maximális segítségért.

csészkarra, és kezdtem irodalommal foglalkozni, bár ennek következményei, nyomai sajnos mind a mai napig megmutatkoznak. Egyetemi tanulmányaimmal, irodalommal, kritikáirással, esszéírással kapcsolatos történetem párhuzamos a különféle ifjúsági lapokban és a *Quorum*-ban való ténykedésem történetével. Remélem, sikerült a kérdések között kellően jól szlalomoznom, olyan országból jövök ugyanis, melynek világbajnokai vannak műfésiklásban.

Egyetemi éveiteknek mi ad jelentőséget? A meghatározó professzorok, a közös ismeret-ségek, egyáltalán melyek voltak a legfontosabb szembesüléseitek? Ejsünk talán szót a döntő művészeti, zenei, filmes vagy egyéb hatásokról, a kiemelkedő (olvasmány)élményekről.

BRANKO ČEGEC: Ami a tanulmányaimat illeti, én az egyetemen két szakra jártam: egyrészt jugoszláv irodalmat, jugoszlavisztikát, másrészt komparatiztikát hallgattam. A jugoszlavisztikára azért iratkoztam be, mert komparatiztikát szerettem volna tanulni, amit azonban nem lehetett önállóan hallgatni abban az időben. Úgy gondoltam, hogy ha egyszer befejezem az egyetemet, valamihez mégis kezdenem kell, viszont a komparatiztikával lényegében semmit sem lehetett önmagában kezdeni. A jugoszlavisztika tehát olyan szak volt, amit el kellett végezni, a komparatiztikát pedig azért tanultam, mert ez foglalkozott igazán a művészettel, irodalommal összefüggésben. Számomra kiemelkedően fontos tanulságokkal szolgált, egyrészt olyan irodalmi világokat nyitott meg, melyekkel azelőtt soha nem találkoztam, másrészt olyan elméleti tudást nyújtott, amely aktuális volt, miként a strukturalizmus, a posztstrukturalizmus, a konstruktivista irodalomtudomány, a dekonstrukció stb., amelyek lehetővé tették számomra a modernség tapasztalatát hordozó irodalom olvasását, amit a jugoszlavisztika kevésbé engedett meg, hiszen ott Arisztotelésztől maximum az amerikai új kritikáig jutottunk el.

Mondhatom, nem voltak olyan professzoraim, akik radikális befolyással bírtak rám, a művészet vagy irodalom-felfogásomra, ám úgy gondolom, számos tanáregyéniség fontos szerepet játszott látásmódom kialakulásában. Ilyen volt például az a tanárnő, Gordana Slabinac, aki ma már annyira nincs jelen az irodalmi nyilvánosságban, és akivel már az első év elején találkoztam, hiszen ő tartotta a bevezetés az irodalomtudományba kurzust. Az irodalmi avantgárdal foglalkozott, egyéként ma senki sem emlegeti, noha kiadott egy kis könyvet a horvát avantgárdáról, ami új utat nyitott számomra az olvasás és az irodalom felé. Természetesen sok más fontos tanárom is volt, irodalomtörténetből Zoran Kravar vagy például Mirko Tomasović, aki világirodalmat tanított, és aki a spanyol meg a portugál irodalomba vezetett be, amivel addig soha nem találkoztam. Az európai irodalom olyan szegmenséről tanulhattam, főként a tizenhetedik század irodalmára gondolok itt, mely felől másként szemlélhettem a világirodalmat, és azt, hogyan történhetett meg, hogy éppen a Don Quijote lett az egyik legfontosabb regény, amire aztán az európai próza alapult.

Még csak röviden válaszolnék arra a kérdésre, ami a filmmel, a zenével stb. összefüggő élményeimmel kapcsolatos. Az én irodalmi tanulmányaimra mindezek őríási hatással voltak, sőt egy olyan generáció tagja vagyok, amelyik nem vonhatta ki magát e döntő befolyás alól. Fiatal koromban, a rock hatott rám, ez kiindulásként a hatvanas-hetvenes évek rock-kultúráját jelenti, azt a remek időszakát a rockzenének, mielőtt még a valódi nagyságok túladagolták volna magukat. Ugyanakkor a film, a zene mellett a képregény szintén nagyon fontos műfaj volt generációm számára, mint a vizuális kultúra kiemelkedően lé-

nyeges médiuma. Vizuális értelemben és az olvasás terén egyaránt fontos tapasztalatokkal szolgáltak a képregények, szövegrészleteik pedig később jelentős hatást gyakoroltak a mi szövegeinkre is.

MIROSLAV MIČANOVIĆ: Gimnáziumi tanulmányaim alatt tulajdonképpen végig zágrábi irodalmi tanulmányaimra készültem. Amikor Zágrábba érkeztem, akkor épp a new wave fejtette ki hatását a rockzenében, s olyan horvát zenekarok működtek akkoriban, mint az Azra, a Haustor és mások. Ezen kívül az ITD színház előadásaira jártam gyakorta, melyek egyáltalán nem voltak konvencionálisak. Ami nagyon érdekes, Zágrábba való ékezősemkor az irodalom terén szembesülnöm kellett azzal, milyen tapasztalatokat is hoztam magammal, és azzal, ami Zágrábban zajlott, tehát amit szemantikai konkretizmusnak hívtak abban az időben, vagy amit egyik művében Čegec az avantgárd átöltöztetésének nevez. Ez az időszak, nekem úgy tűnt, a szavak széttörésének és a nyelvvel való játszadozásnak az időszaka volt, s nekem akkor konfrontálódnom kellett azzal, hogy az a tradicionális költészeti tapasztalat, amivel érkeztem, nem funkcionál, ezért el kellett távolodnom tőle.

Kerestem persze a középutat az autentikus tapasztalat, bármit is jelentsen ez, és a friss hatások között, ami segített nekem abban, hogy szétzúzzam mindazt, amit magammal hoztam. Ezt hívhatjuk az avantgárd átöltöztetésének, a saját bőr levedlésének, vagy négy éven keresztül tartó vetkőzésnek is. Ez idő alatt jelentettem meg első könyvemet (*Grad dobrih ljudi*, Zagreb, 1984), és ekkortájt nagy tévedéseimről voltam híres. Szóval, első egyetemi napomon a nyitó előadás nagyon jó volt, utána pedig moziba mentünk. Mentem hát egy nagy társasággal, az új barátaimmal, köztük ott van Vlaho Bogišić is, aki ma egy zenei kiadó igazgatója, és mondtam neki, azt hallottam, a régi horvát irodalmat egy idióta fogja tartani, akinek fogalma sincs az új elméletekről, akinek nincs önálló ötlete. Mire Bogišić azt mondja, igen, igen. Miért, kérdem, ismered? Persze, mondja, ő a nagybátyám.

BRANKO ČEGEC: Hadd térjek még vissza a professzorokra vonatkozó kérdéshez. Nemzedékem a hatvanas évek szubkulturáiból nőtt ki, így erős ellenszenvet érzett az intézmények iránt, tehát az egyetem iránt is. Ellentétben a későbbi generációkkal, akik megtalálták azokat a professzorokat, akik hasonló kulturális közegeből érkeztek, és képesek voltak közeledni a diákjaik felé, én abban az időszakban voltam egyetemista (ez néhány évvel Mićanović előtt volt), amikor a professzoraink nagyobb, úgynevezett akadémiai távolságtartással viseltettek irántunk. A nyolcvanas évekkal ellentétben, amikor Mićanović egyetemre járt, én a tanulmányaimat hetvenhatban kezdtem. A professzorainkkal szembeni ellenállás, a szakadék, ami köztünk húzódott, nem tette lehetővé, hogy közelebbi kapcsolatba kerüljünk velük, ezért mi más tekintélyeket kerestünk magunknak, más helyeken, azaz nem a limbusz érdekelt bennünket, hanem olyan embereket kerestünk, akik művészeti, irodalmi értelemben váltak fontossá számunkra, de nem autoriter módon. Így sokkal lényegesebbnek tartottam a Josip Sever költővel való találkozást. Ő feltétlenül azok közé tartozott, aki az egyik legnagyobb hatást gyakorolta a mi generációnkra, arról a tapasztalatról beszélek, amit Mićanović szemantikai konkretizmusként emlegetett, vagy másként az avantgárd átöltöztetésének nevezhetnénk. Azok a költők, akik a Sever által nyújtott tapasztalat hatására formálódtak, részben vagy teljes egészében, Zvonko Maković és Branko Maleš voltak. Jóllehet Maleš már tapasztalt költőnek számított akkor, amikor én egyetemre kerültem, bár még nem volt önálló kötete. Tudni kell, hogy ez a hetvenes

évek második felének időszakára esik, a folyóirat nélküli periódusra, amikor hiába próbálkozott egy új generáció az irodalmi folyóiratokba való bekerüléssel.

Az ellenzékét ellehetetlenítéssel és megsemmisítéssel fenyegető balkáni fegyvelmező gyakorlat körülményei között is vállaltátok az önvészélyes magatartásmódokat. Milyen fogadtatásra találtak terveitek az egykori jugoszláviai szférában és mi adott erőt a sokéves kitartáshoz?

BRANKO ČEGEC: A balkáni presszúra módszertanát igen relatív módon kell értelmezni, ugyanis úgy gondolom, minden próbálkozás ellenére, nem létezett az, amit közös balkáni kulturális térnek, vagyis jugoszláv kulturális térnek nevezhetnénk. Ez politikai konstrukció, egy államalakulat, amely több egységből tevődött össze, ami végül különböző országokra hullott szét, melyeket egykor ugyanaz a határ fogott össze. Tény azonban, hogy e területre irányuló minden egységesítési törekvés, a különbségek eltörlésének megannyi kísérlete komoly ellenállást váltott ki. A kultúrák kommunikáltak egymással valamilyen módon, ez nagyon fontos volt, folyt a kölcsönös rivalizálás, mindig meghatározó volt a viszony Zágráb és Belgrád, Zágráb és Újvidék között, annak ellenére, hogy szörnyű dolgok történtek a háborúban, ezt nem lehet figyelmen kívül hagyni.

Szkeptikus vagyok azokkal a konstrukciókkal szemben, melyek megkísérlik egységessé tekinteni ezt a térséget. Természetesen rengeteg olyan negatív tapasztalat született, amelyek rosszul reflektálódnak a mi kommunikációnkban. Sokszor találtuk magunkat olyan szituációban, amikor a saját közegünkben nem jelentethetünk meg olyan projekteket, melyeket mi gondoltunk ki, ám ilyenkor más közeget igyekeztünk keresni. Az egész Quorum előtti generációnak, azaz a nyolcvanas évek nyitása előtti nemzedéknek (miként nekem is) mindig lehetősége volt arra, hogy Zágrábból Belgrádban vagy Újvidéken, a *Književna Rečben* vagy a *Poljaban* jelenjen meg. Ugyanezt tették a szerb írók is, akiknek alkotásait otthon jegelték, akik elvesztették a lehetőséget arra, hogy saját közegükben publikáljanak, nekik ugyanúgy megvolt a lehetőségük arra, hogy Zágrábban jelenjenek meg, sőt mi is, a szerb írók is, a bosnyákok is publikálhattak Ljubljánában vagy Szkopjében, bár Szkopje mindig zárkózottabb volt. Úgy gondolom, ezt nagyon fontos tudni, sőt azt is, hogy mindez később a nemzeti kultúrák szintjén szintén megtörténhetett, hiszen ha az egyik lapban nem lehetett megjelenni, akkor másutt igen. A hetvenes–nyolcvanas évek fordulóján nagyon sokat jelentett nekem, hogy én, mint irodalommal foglalkozó ember, az első verseimet az újvidéki *Poljaban* adhattam közre, s szinte az összes kritikámat lehetett a *Književna Rečben* olvasni, az első magyar nyelven megjelent fordításom pedig az *Új Szimposionban* látott napvilágot.

Az egységes terület nemlétezése kapcsán valamilyen módon kifejezésre akartam juttatni, hogy bizonyos értelemben mekkora előnyhöz jutottunk, az ellenállás hatalmas lehetőségei kínálkoztak fel, és ennek köszönhetően mi mindig valamilyen balansszal rendelkezünk, folyton megtaláltuk a módját annak, hogy újabb és újabb helyeken töretlenül véghezvigyük azt, amit emitt vagy amott nem lehetett. Meg kell vallanom, az én generációm nem hordoz magában kiheverhetetlen traumatikus tapasztalatokat a politikai elnyomással összefüggésben. Mićanovićék esetében még kisebb mértékben jelentkezett mindez, a nyolcvanas évek közepén ugyanis Jugoszlávia már politikai értelemben szétesett, konkrétan nyolcvanötben, amikor megszűntek funkcionálni azok a mechanizmusok, melyek egyben tartották az országot, amit szükségszerűen a teljes fizikai széthullás köve-

tett a kilencvenes évek elején. Kulturális értelemben figyelemre méltó, hogy a térségben számos különbség bontakozott ki, különböző közösségek léteztek, ami lehetővé tette számunkra, hogy egymástól eltérő helyeken jelenjünk meg, különböző nyelveken, s ezek a nyelvek gyakran a szomszédaink nyelvei voltak, mint például a magyar. A mi generációnk tehát nem érzékelt olyasfajta politikai nyomást, amelyet az ötvenes, hatvanas évek generációi.

Ha valaki azt mondta, hogy jó lenne, ha nem jelentetném meg ezt vagy azt a verset, ezt vagy azt a szöveget, publicisztikát nem jelentetném meg, akkor elmentünk egy másik folyóirathoz mondjuk Ljubljanába, és megjelentettük a szöveget Szlovéniában, sőt akár Zágrábban, csak éppen egy másik folyóiratban. Mindig adódott más lehetőség, de ez főképpen a nyolcvanas évekre volt jellemző, a hetvenes években még erősen élt 1971, a „Horvát Tavasz” emléke, mely a kulturális élet szereplőivel szembeni erős politikai elnyomással és leszámolással végződött, ám a mi generációnk túl fiatalnak számított még akkor, mi pont akkor érkeztünk be, amikor a térség újrászerveződött, ott valahol a nyolcvanas évek közepén.

Ami a legfontosabb tehát, ha végre megjelentettem az ominózus szöveget, akkor annak nem lett semmilyen következménye, az a szöveg nem váltott ki semmilyen reakciót, noha létezett egy mechanizmus, feltűntek olyan, a médiában dolgozó emberek, akik veszélyt jelentettek. A nemlétező jugoszláv térséggel kapcsolatban említettem, mennyire komoly jelentőségű, hogy fennállt valamiféle kölcsönhatás a különböző közegek között. A háborúban azonban elveszett a reflexió lehetősége, megszűntek a kapcsolatok, megszakadt az információáramlás, s azt szeretném még hozzáfűzni, most vagyunk olyan szituációban, és ezzel szembesülnünk kell, hogy nem fog nyugatról, arról a nyelvi területről, amely nem ért minket, érkezni semmiféle kritikai reflexió arra, amit csinálunk. Elsősorban azokról a területekről lesz befogadónk, ahol értik a horvát nyelvet, ahol a szövegeink fordítások nélkül is olvashatók, tehát az első, a leggyorsabb reflexeknek, melyek nagyon fontosak, melyek hatással vannak az alkotóra és a kulturális szituációra is, innen kellene érkezniük.

MIROSLAV MIČANOVIC: Köztem és Čegec között csak néhány év különbség van – én fiatalabb vagyok –, viszont nagyon érdekes, hogy az ő generációjában, és a kicsit idősebbekében még mindig erős az úgynevezett poszthatvannyolcas szindróma. Halhattuk, hogy Čegec mennyit tud beszélni a politikáról. Őket ez mindig is fokozott mértékben érdekelte. Ha nem foglalkoznak a feketékkel meg a harmadik világgal, akkor majd a kihalófélben lévő nyelvekkel vagy a szavannai elefántokkal. Most komolyan. Az ő szövegeikben ma ugyanúgy, bár különböző mértékben, de érződik a nabolj, a politika erotikája iránti vonzalom, no nem a mindennapi, pragmatikai értelemben, hanem a hatalom, a gyengébb és az erősebb viszonyának dimenzióit tekintve. Az én generációmat az jellemzi, hogy úgy gondoltuk, semmilyen értelemben nem kell foglalkozni a politikával, ám ez naiv elképzelésnek bizonyult, ugyanis ha nem foglalkozol a politikával, az attól még bizonyos értelemben az ellenállás bizonyos formája marad. Ez olyasféle politikai álláspont volt, ami miatt észrevétlenül maradtunk. Amikor Branko és az ő nemzedékéből még néhányan a tengeren szerveztek egy tanácskozást, ami nagyon jól sikerült, nem az eszmecsere, hanem más történések miatt, akkor úgy gondoltam, nem érdemes ilyesmiken részt venni, mert a Horvát Szocialista Ifjúsági Szövetség szervezte az egészet. Ám mindannyian lebarantult, vidáman és boldogan tértünk vissza onnan.

BRANKO ČEGEC: Egyébként nem én szerveztem, hanem Miroslav korábban említett barátja az egyetemről, akinek a nagybátyja régi horvát irodalmat tanította, s ugyanő segített nekem abban, hogy megjelenítessem az első verseskötetemet (*Eros-Europa-Arafat*, Zagreb, 1980) is.

Miroslav, a múlt idők helyszíneinek, eseményeinek, feledésbe merülő tárgyainak, személyes válságainak szemléljét, alkotásaid poétikai eljárásaként foghatjuk fel. A lét-minimum kategóriái, az összegzések, a ritmikai montázsok és ezek gazdag elrendeződései arra utalnak, hogy műveidben kitűnően megfér egymással a konkrétság és az absztrakció. Egyformán fontos szerepet tulajdonítasz mindkettőnek?

MIROSLAV MIČANOVIĆ: Egészen biztos és nagyon gyakori az, hogy a költők nem arról írnak, amit szeretnek, és nem úgy, ahogy szeretnének. Én egész biztos, hogy nem úgy írok, ahogy azok a költők, akiket szeretek olvasni. Egész komolyan, az én írásom harc azzal, ami vagyok. Mindaz, amit felsoroltál az, amiből a költészetemet felépítem, s ez mindig a felejtéssel folytatott harc is egyben, ami gyakran nem használ a poézisnek. Én folyton keresem azokat a módokat, hogyan tegyem a befejeződés, elmúlás elleni harcokat mind előbbé, vitálisabbá. Megkísérlem összebékíteni a dolgokat, történeket, szellemi kapcsolatformákat, melyeket valójában nem lehet összebékíteni, egybeszervezni, ez a kettősség lehet a kulcs a költészetemhez.

Branko, irodalomkritikusi, művészetelméleti, esszéírói, műfordítói munkásságod egyaránt sokrétű, számos általad létrehozott tanulmány- és esszékötet, fordításgyűjtemény, antológia bizonyítja ezt. A költői gyakorlat termékenyítette meg a teoretikus elkötelezettséget, vagy a sugallat fordított irányú, netalán másfajta kölcsönhatások gyümölcsöző(tet)ésének eredménye?

BRANKO ČEGEC: Nem látom magam ennyire sokszínűnek. Mindenekelőtt nehezen tudom már egybelátni mindazt, amit felsoroltál, mivel ezek többségét már igencsak régen műveltem. Szerkesztettem folyóiratokat, szerkesztőként dolgoztam kiadóknál, most a saját kiadómnál, és a körülmények miatt valahogy nincs időm mindenre. Nem mondanám, hogy az egyik hatott közvetlenül a másikra, hiszen előbb költéssel foglalkoztam, azután kezdtem el kritikát írni, s a kritikaíráshoz más költők olvasására volt szükségem. Bizonyos idő múltán egyre inkább mások szövegeivel kezdtem el foglalkozni, főként a generációm tagjainak szövegeivel, folyóirat-szerkesztői feladataim miatt, így egyre többet foglalkoztam mások kézírataival, azokkal, melyeket a kiadóba küldtek. Lassanként elvesztettem a teret arra, hogy kritikát írjak, majd a fordítással hagytam fel, noha fordítottam szlovén költőket, mert nagyon érdekelt a szlovén irodalom, de igazából sosem akartam műfordító lenni, engem sosem érdekelt professzionális fordítómunka, azért kezdtem el fordítani, hogy lefordítsam magamnak olyan kiváló szlovén költők verseit, mint Tomaž Šalamun, Aleš Debeljak és így tovább. Szóval mindebben saját irodalmi érdeklődésem motivált. Idővel azonban teret veszítettem, először a kritika, majd a fordítás maradt el. Abban a pillanatban, ahogy szerkesztőként kezdesz el dolgozni, és idegen szövegekkel foglalkozol, többé nincs lehetőség kritikát írni, úgy gondolom, teljesen skizofrén állapotba kerül az a szerkesztő, aki kritikát ír. Mičanović ezt teszi az utóbbi időben, s nem mondhatom, hogy nem próbálkoztam meg ezzel jómagam is, ám érdekharcok kellős közepén találtam magam. Először szépen el kell kerülnöd azokat a könyveket, amelyeket te adsz ki, azokról

nem írhat, nem reklámozhatod őket, másrészt viszont nem írhat, róluk negatív módon sem. Erre gondoltam, amikor azt mondtam, hogy ez skizofrén helyzet. Skizofrén annyiban, hogy nem marad mozgástered, nem marad választási lehetőség. Az embernek mindig az adott keretek között kell mozognia, ily módon vesztettem teret és lehetőséget először a kritikairás terén, majd végül a saját költészetem is háttérbe szorult.

Ekrani praznine (Zagreb, 1992) című könyvem első kiadásában olyan versek szerepelnek, melyeket a nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején írtam. Szóval 1992-ben, Horvátországban már háború dúlt, én ekkoriban a *Mladost* Kiadóban dolgoztam, mely a legnagyobb zágrábi kiadó volt, és olyan dolgokat csináltam ott addig, amit azután már nem lehetett, így elhatároztam, saját kiadót alapítok, és valamikor 1993-ban meg is alapítottam a *Meandart*-ot, s ekkor idegen szövegekkel kezdtem el foglalkozni. Abban a pillanatban, amikor az ember megjelenteti az első verseskötetet, előzőnk a kéziratok, a kéziratok kavalkádjában pedig, az idegen világokban már nem tudja a sajátját artikulálni, nem tud kellő távolságot tartani ahhoz, hogy komolyan kibontakoztassa a maga világát. Abban az időszakban teljesen felhagytam saját költői, irodalmi dolgaival néhány évre, és csak a kilencvenes évek végén kezdtem el újra írni, azt a könyv második, 2001-es, bővített kiadásában jelentettem meg. Bár írtam ezt-azt időközben, kevés maradt meg belőle, s e könyv tíz-tizenkét oldalán elfér. Ez az, amit az utóbbi évtizedben én tulajdonképpen írtam.

Ráébredtem, hogy időt kell szakítanom az írásra, el kell távolodnom mindezekről, fizikailag el kell jutnom egy másik helyre, és meg kell próbálnom írni, szabaddá kell tennem magam, hogy kiadjam azt, ami fölhalmozódott bennem, de nem adódott lehetőségem arra, hogy megírjam. A jövő évben fog napvilágot látni újabb kötetem (*Tamno mjesto*, Zagreb, 2005), de az sem lesz túl vastag.

Miroslav, a témaváltozatok, stílus-imitációk, utalások, átdolgozások, idézések, variálások kiapadhatatlan forrásként jelennek meg munkáidban. A beszédsubjektum helyzetének értékelését gyakran a barátok, alkotótársak szövegeinek felhasználásával élezik ki költeményeid és elbeszéléseid. Foglalkoztat-e a viszonzás, a kölcsönös reflexió esszéidben is felvetődő problémája?

MIROSLAV MIČANOVIĆ: Válaszul inkább elmondom, szerintem hogyan terebélyesedik és módosul ez a kérdés a külföldi közönség és az én kontaktusom szempontjából. Szóval eképpen: Kedves Miroslav, ha szépen és jól megfelelsz az imént feltett kérdésre, épen és egészségesen léphetsz ki majd azon az ajtón, nem üt el téged az első autóbusz, pillanatok alatt egy gyönyörű nőre találsz, a szemébe nézel mélyen, és azt duruzsolod neki, mennyire izgalmas mexikói szappanopera lesz a miénk.

Melyik Branko Ćepec a szorgalmasabb, a radikális eklektikus, az urbánus, a rocker, a különböző képernyői mimézisek értelmezője, vagy a rejtett érzéseket apró szériákban megszólaltató, az elhallgatás kérdését keményen felvető művészfigura?

BRANKO ĆEGEC: Úgy gondolom, nem is olyan könnyű összekapcsolni ezeket a kategóriákat a serénységgel, mindenesetre valóban ezekkel foglalkoztam-foglalkozom. Sőt, minden egyébkel kell még bibelődnöm az általad szépen felsorolt, számomra oly kedves és emlékeztető tevékenységeken kívül. Napjaim pillanatnyilag mások szövegeinek, könyveinek társaságában telnek el. Munkám nem az írás sajnós, bár szerencsés lennék, ha az lenne,

mázlista az az író, aki csak az írásnak élhet. Szomorú, hogy én más munkabeosztásban élek mostanában, mint amilyenben szeretnék. Teendőimnek pedig vajmi kevés köze van a szövegeimhez, ebben az értelemben a legtöbb időt és energiát másokra pazarolom, ebben lettem a legszorgalmasabb. Egyébként ezek a súlyosnak tűnő kategóriák valójában nagyon barátságosan és könnyedén hangzottak most, és igen szívesen visszatérnék hozzájuk.

